

SZECSKÓ KÁROLY

A NÉPOKTATÁS HELYZETE HEVES MEGYÉBEN AZ 1868-I NÉPISKOLAI TÖRVÉNY ÉLETBELÉPÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN

1868 decemberében a magyar országgyűlés nem kis harc árán elfogadta első népoktatási törvényünket. Ez a törvény bár több vonatkozásban visszalépést jelentett az 1848. évi Eötvös-féle népoktatási törvényjavaslathoz képest, s magán viselte az 1868-as kiegyezés kompromisszumos jellegét, mégis előrelépést jelentett az iskolai oktatás fejlődése területén. A törvény életbe lépése hozzájárult ahhoz, hogy a népiskolai oktatás is segítse az ország 1867 után kibontakozó erőteljesebb polgári fejlődését. Az 1868-as népoktatási törvény életbe lépése körüli küzdelmek a magyar neveléstörténet izgalmas, de még korántsem minden vonatkozásban ismert fejezetét jelentik. Dolgozatunkkal a népoktatási törvény Heves és Külső-Szolnok megyei történetéhez kívánunk adalékokat nyújtani.¹

1868-ban, a népoktatási törvény életbe lépésének évében Heves és Külső-Szolnok megyében a népoktatást a következő statisztikai jellegű adatokkal szemléltethetjük.

a) Katolikus iskolák:

Volt két 4 osztályú elemi iskola; Egerben 357 és Gyöngyösön 209 tanulóval; 2 osztályos fiúiskola volt öt helyen (Adács, Gyöngyöstarján, Heves, Gyöngyöspata, Gyöngyössolymos) összesen 1756 tanulóval; egyosztályú vegyes népiskola 137 volt. Itt összesen 17485 tanuló tanult. Az egyosztályú vegyes népiskolák járásonkénti megoszlása a következő volt:

Járás	Iskolák száma	Tanulók
1. Tarnai	48	6666
2. Gyöngyösi	23	2822
3. Tiszai	29	4488
4. Mátrai	37	3509

Nyilvános leányiskola 11 helyen volt, ahol 1671 leány tanult. Ezek a leányiskolák a következő helyen voltak: Eger (egy 4 osztályú leány-elemi iskola az angolkisasszonyok kezelésében), Alattyán, Besenyőtelek, Füzesabony, Gyöngyös, Kenderes, Kömlő, Mezőtárkány, Gyöngyöspata Pásztó, Törökszentmiklós.

Ezekén kívül voltak még magán leányiskolák is. Egerben az angolkisasszonyok, valamint GRUBER JOZEFA és BURCHARD asszonyságok tartottak fent magániskolát. Volt egy magán leányiskola Gyöngyösön is.

b) Protestáns iskolák:

A protestáns iskolákról pontos adatok nem maradtak fenn. A különböző egyházi zsinatok azon rendelkezését figyelembe véve, hogy ahol egyház van, iskolának is kell állnia, 27 helyen (Átány, Dévaványa, Fegyvernek, Gyöngyös, Heves, Kenderes, Heves, Maklár, Mezőtúr, Nagyrév

¹ Heves vármegye mintegy 350 éven keresztül Külső-Szolnok megyével volt egyesítve. A tiszántúli szolnoki részeket az 1569-i országgyűlésen csatolták Heves megyéhez és így 1876-ig Heves és Külső-Szolnok megyéről beszélünk. Ekkor a megyét kettéválasztották és a tiszántúli részekből, valamint a Jász-Kunság egyes részeiből megalakult Jász-Nagykun-Szolnok vármegye. Dolgozatunkban még a kettős vármegyét vettük kutatásainknál figyelembe.

Poroszló, Tiszaroff, Tisza-Szentimre, Tiszabál, Tiszabura, Tiszaderzs, Tiszaföldvár, Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszainok, Tiszakürt, Tiszapüspöki, Tiszasas, Tiszaszöllös, Tiszaugh, Tiszavárkony, Törökszentmiklós, Vezseny) lehetett kálvinista iskola és Tiszaföldváron egy evangélikus iskola.

c) *Izraelita iskolák:*

Nem maradtak fent róluk pontos adatok. Ebben az időben Dévaványán, Egerben, Fegyverneken, Gyöngyösön, Hevesen, Kenderesen, Pásztón, Tiszafüreden, Tiszaigaron, Tiszapüspökön, Törökszentmiklóson és Verpeléten volt izraelita egyház, valószínűleg volt iskola is.

Görögkatolikus és görögkeleti elemi iskola a kettős megyében ebben az időben nem volt.² A megyei elemi iskolákban összesen 216 tanító működött. Ezek közül körülbelül felének nem volt tanítói képesítése. Közülük 137 teljesen osztatlan, s csak 79 tanított osztott iskolában. Legtöbb iskolában tehát csak egy tanító volt. 91 olyan iskola volt, ahol 2 tanító, 12 olyan ahol 3 tanító, egy olyan ahol 1 tanító és 2 olyan iskola volt, ahol egyenként 8—8 tanító működött.³

A népiskolai oktatás helyzetének javítása céljából a megye vezetősége 1867. augusztus 3-án bizottságot hozott létre, amelyet a *népiskolai oktatás helyzetének megvizsgálásával* bízott meg. Egyben felszólította a bizottságot, hogy munkájáról készítsen jelentést, ebben térjen ki a népoktatás terén tapasztalható hiányosságokra, s a hibák kijavításának módozataira is. Az iskolai életet felülvizsgáló bizottságot a vármegye nem felsőbb utasításra, hanem saját elhatározásából hozta létre. A népoktatás súlyos állapota érlelte meg a megyei vezetésben ezt a gondolatot.⁴

A kiküldött bizottság 1868. február 22-én tett jelentést vizsgálatának eredményéről. A jelentés, amelynek eredeti szövege nem maradt ránk, érinti az akkori megyei népoktatás főbb problémáit. Értékes vonása, hogy rámutat a pusztai iskolák felállításának fontosságára, a falusi iskoláztatás javítására mozgó tanítók alkalmazását is javasolta.

A népiskolai oktatás helyzetét felmérő bizottság tagjai közül 1868 júniusában egy 12 tagból álló állandó „iskolai bizottságot” hoztak létre olyan megbízatással, hogy a „népnevelésre vonatkozó, s ahhoz elsődleges megvitatás végett kiadandó minden fontosabb tárgyakra, s kérdésekben véleményes jelentést tessen”. A bizottság tagja volt a híres történész, akkoriban egri kanonok, IPOLYI ARNOLD, MONTEDEGÓI ALBERT FERENC, a híres csillagász, ZALÁR JÓZSEF, a megye költő-alispánja és VAVRIK BÉLA jogakadémiai tanár.⁵

Az „iskola bizottság” tevékenységének első fontos lépése volt, hogy 1868 nyarán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz fordult iskolaépítési állami segély ügyében. A bizottság kéri, hogy Szarvaskő, Tiszaigar, Vécs községek és Fogacs, Gyenda, Hasznos, Szuha puszták iskoláik felépítéséhez állami segélyt kapjanak, mivel azok „nyomasztó anyagi helyzetben vannak”.⁶

A népoktatás megjavításának szükségessége elméletileg is érlelődött a megyében. Ennek jó példája MONTEDEGÓI ALBERT FERENC, a későbbi megyei tanfelügyelő 1868 nyarán megjelent munkájának alábbi sorai „... általában véve nagy optimizmust áruhá el, ha valaki azt akarná állítani, hogy a megyében teljesen kielégítő lábon áll a népiskolák ügye; egyrészt a falusi községek szegény.

² *Montedégói Albert Ferenc*: Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása. Eger, 1868. 85—91.

³ Heves vármegye, Bp. 1906. 296—297., a Népiskolák c. fejezetben.

⁴ Heves megyei Állami Levéltár (HÁL) Megyei közgyűlési jegyzőkönyv (jkv) 1867. augusztus 3.

⁵ HÁL. Megyei közgyűlési jkv. 1868. június 16.

⁶ HÁL. Megyei közgyűlési jkv. 1868. június 17.

sége, másrészt a régi időből származó szokatlansága a népnek, hogy most maga gondoskodik olyasmiről, miről egykor a földesurasságokat és a papságot látta gondoskodni, de leginkább a földművelésoztályok azon egykedvűsége és közömbössége mellyel az iskola, s általában a nevelési ügy iránt viseltetik, gátolják e fő fontosságú ügyek felvirágoztatását és szerencsés tenyészését; a nőnevelésre és oktatásra nézve Eger városát kivéve, még mostohábbul áll a dolog. Tagadhatatlan egyébiránt az is, hogy a nép szélesebb osztályához számítható sok ember is az elemi iskolák ügyét kellőleg még fel nem fogja, amennyiben azoknak csak alárendelt szerepet tulajdonít, holott a népiskola képezi azon biztos alapot, melyen az egész közműveltség nagyszerű épülete nyugszik.

Mert nemcsak hogy az elemi oktatás azokban is kiképzésüknek első alapját képezi, kik magasabb tanulmányokra törekednek, hanem az egész szellemi kincsét, s azzal egyszersmind polgári és társadalmi állásának minéműségét szerzi meg azon nagy tömegnek, a falusi népnek, mely szellemi kimivelését a népiskolában szerzi és azontúl nem menván, azzal beér mit abban tanult. Ily szempontból tekintve a dolgot a népiskolák felette nagy fontossága azonnal szembe ötlük. Örömmel tapasztaltatván egyébiránt, hogy az elemi oktatás ügye, valamint általában az egész hazában, úgy nálunk, megyénkben is mindinkább lendületet nyer és meg vagyok győződve, hogy az anyagi jólétnek, s a szabadságnak hazai kormányunk alatti továbbfejlődésével azon közönyösség is le fog lassanként győzetni, mellyel még sok földművelésnél ez iskolai ügy iránt találkozhatunk.⁷⁷

MONTEDÉGÓI ALBERT FERENC helyesen mutatott rá a népiskolai oktatás fontosságára. Csupán egy gondolatával nem lehet egyetérteni, tudniillik azzal, hogy a földművelő nép jó része közönyös a népoktatás iránt. Itt nem közönyöségről volt szó elsősorban, hanem a nép rossz szociális helyzetéről, amely nem tette lehetővé, hogy gyermekeit rendszeresen iskolába járassa.

MONTEDÉGÓI ALBERT FERENC, s más haladó gondolkodású ember törekvése 1868. december 5-én valósággá vált. A magyar országgyűlés nagy küzdelmek után elfogadta első népoktatási törvényünket. Olyan törvényt fogadott el, amely már régóta aktuális volt. Ezzel valóra vált az az óhaj, amelyet már 1868 előtt egy megyei iskolai felügyelő is hangoztatott jelentésében. „Miótán a tanigazgatók fegyvere csak a nyelv, a népiskolák csak akkor fognak mindenhol virágozni, ha a polgári hatóság hatalmas parancsával és büntetésével támogatandja a tanigazgatók szavait . . . Egyesült erő nélkül nem várhatunk, nem remélhetünk, jó köz, — annál kevésbbé vasárnapi iskolákat.”⁷⁸

A népiskolai törvény életbelépésének első jelentős eseménye a megyében az állami tanfelügyelő kinevezése volt. A népiskolai törvény 124. §-a a következőkben rögzítette a tanfelügyelő feladatát: „A tankerületi felügyelő a tankerület területén levő összes, úgy községi mint felekezeti, és magán alsóbb és felsőbb népoktatási tanintézeteket évenként legalább egyszer meglátogatja, s a törvényekben azokban való pontos végrehajtására szigorúan felügyel.”⁷⁹ Heves megye első állami tanfelügyelője VAVRIK BÉLA jogakadémiai tanár lett.

VAVRIK BÉLA a népoktatási törvény lelkes szószólója volt. Egyik beszédében így szól a törvényről: „Újabb népoktatási törvényünkről elmondhatjuk, hogy

⁷ Montedégói Albert i. m. 85—91.

⁸ Barsi József: Elemi tanügy az egeri érseki megye területén 1861—62-ben. Statisztikai Közlemények. Bp. 1963. 5. kötet, 1. füzet, 109.

⁹ Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára. Második folyam. IV. 13. Pest, 1868. 633—634.

legdemokratikusabb, mit valaha törvényhozásunk alkotott”.¹⁰ Hivatalába 1869. május 1-én iktatták be. Az *Eger* című újság így ír róla ezen alkalomból „... benne a népoktatás ügye egy kitűnő tehetségű, s ritka erélyű közeget nyer”.¹¹ Május közepén tisztelgő látogatást tettek nála az egri iparosok és földművesek küldöttei. Az előttük elmondott beszéde is a népművelés lelkes hívének mutatja. Beszédében — ahogy az újság írta — többek között ezeket mondta: „Meg van győződve arról, hogy a népnevelés képezi a közjólét legbiztosabb alapját, s annak előmozdítására egész eréllyel közreműködni szent kötelességének fogja ismerni”.¹²

1869. július elején a miniszteri utasítás szellemében kibocsátotta első körlevelét, amelyben az iskolákat statisztikai adatok beküldésére kéri. Körlevelében kifejti népiskolai programját, hangsúlyozva benne a nevelés fontosságát. Felhívta ugyanakkor a községi előljárók figyelmét az iskolaügy figyelemmel tartására, s figyelmeztette a szülőket gyermekeik iránti kötelességeikre.¹³

1872 júniusában VAVRIK BÉLÁT a tanfelügyelői székben MONTEDEGÓI ALBERT FERENC, a neves csillagász követte. Ő is lelkes híve volt a népoktatásnak. Élt benne TITTEL PÁL egykori egri csillagász intelme: „Nézzé meg a népiskoláink állapotát, a magyar tanárok, néptanítók és azok özvegyei, árváinak mostoha sorsát”. Idős kora ellenére sorra látogatta a megye összes népiskoláit. 1876-ban például mintegy 76 iskolát vizsgált meg. Felemelte szavát az iskolák anyagi támogatása és új iskolák emelése érdekében. Az *Eger* című hetilapban tette közzé látogatása eredményét és bírálatát. Számos népoktatási cikket is közölt. 1883-ban bekövetkezett halála nagy vesztesége volt a megyei iskolaügynek.¹⁴

1869 nyarán sör került a községi iskolaszékek létrehozására. Az iskolaszékek felállítását a törvény 116. §-a rendelte el. Eszerint „minden községi népoktatási intézet közvetlenül a község hatósága alatt áll. A község e hatóságát, az általa választott iskolai szék által gyakorolja”. A képviselőtestülettel rendelkező községekben és városokban a közigazgatási szervezet bonyolította le a választásokat.¹⁵ Itt jelentkezett először a megyében a népoktatási törvény körül a haladó és a reakciós erők harca. A haladásellenes erők, melyeknek fő támasza és képviselője a katolikus egyház volt, az iskolaszékek, mint világi szervek felállításában a vallás és az egyház elleni támadást látott.

Az iskolaszékek felállítása körül Egerben volt a legnagyobb küzdelem. A városban 1869. augusztus 22-én alakult meg a községi iskolaszék. Tagjainak augusztus 29-én kellett volna esküt tenniük a városi tanács üléstermében. Az eskütételt azonban megzavarták az ülésterembe benyomuló, oda meg nem hívott személyek. A képviselőtestület jegyzőkönyvében erről a következőket olvashatjuk: „Minthogy azonban ezen képviselői gyűlésben betódult több nem képviselő hallgatók által tett igazgató lármás közbeszólásnak és ekként fokozott ingerültség miatt ezen iskolai ügybeni tanácskozásban az elnöklő polgármester többszöri figyelmeztetése dacára is a képviselőtestület gátoltatott. Ez ügybeni tanácskozmány elnökiileg felfüggesztvén az iskolaszék tagok felesketése ez

¹⁰ Eger, 1870. március 19.

¹¹ Eger, 1869. május 6.

¹² Eger, 1869. május 20.

¹³ Eger, 1869. július 8.

¹⁴ *Zétényi Endre: Albert Ferenc. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve. 1962. VIII. kötet. 406.*

¹⁵ Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára, 631.

alkalommal nem eszközöltetett”.¹⁶ Az iskolaszéki tagok eskütételére az augusztus 22-i incidens miatt csak szeptember elején került sor.¹⁷

A haladás és a reakció erői között a legnagyobb harc a közös iskolák létrehozása körül jelentkezett. A legérdekesebb események Egerben és Gyöngyösön zajlottak le.

Egerben a városi képviselőtestület 1869. augusztus 22-i ülésén a fő napirendi pont az volt, hogy a városi római katolikus népiskolák továbbra is felekezeti jellegűek maradjanak-e, vagy közös iskoláknak nyilvánítsák őket? A szavazás során a 71. szavazó közül 25 a felekezeti, 46 a közös iskola mellett szavazott. „... ekkép Eger városa eddig római katolikus iskolái 21 szótöbbséggel közöseknek nyilvánítottak”.¹⁸

Az egri érsek és az egész klérus a városi tanács határozatát magára nézve sérelmesnek találta, s levélben tiltakoztak TAVASSY ANTAL egri polgármesternél. A képviselőtestület eljárását jogtalanak minősítették, s hivatkoztak arra, hogy az 1868-as XXXVIII. tc. szerint csak az illető felekezetnek van joga iskolája felekezeti jellegét megváltoztatni, másrészt arra, hogy a város által közösen nyújtott iskolákat az érsekség építette. Szeptember 7-én pedig külön száz tagú római katolikus iskolaszék hoztak létre. Így a városban egyszerre két iskolaszék volt. Szeptember 26-án a római katolikus iskolaszék kísérletet tett a külvárosi népiskolák visszafoglalására, a kiküldött iskolaszéki tagok azonban az iskolákból „városi fegyveres erővel kiűzettek”.

Az eseményekről BARTAKOVICS BÉLA érsek tájékoztatta EÖTVÖS JÓZSEF vallás- és közoktatásügyi minisztert. A miniszter a törvényre hivatkozva az 1869. október 11-én kiadott utasításában az egyháznak adott igazat. Az utasításban többek között ezeket olvashatjuk „... a felfolyamodók teljes megnyugtatósára, Eger város közönségét illetőleg pedig kellő tájékozódás és mihez tartás végett megjegyzem, miszerint az 1868. évi XXXVIII. t. cz. alapján — a népiskoláknak felekezeti minéműségét megváltoztatni az illető hitfelekezeteknek áll jogában”. Az érsekség ezután pert indított a város által elvett iskolái visszaszerzése érdekében. A per során, amely 1871-ig zajlott, az egyház iskoláit visszakapta.¹⁹

Ennyi az események rövid foglalata. Felvetődik a kérdés, hogy vajon hogyan értékelhetjük a városi képviselőtestület határozatát? Az iskolák közöseké nyilvánítása, s a közöseknek nyilvánított iskolák fegyveres erővel való biztosítása a törvény szerint valóban kifogásolható. Ugyanis a törvény 26. §-a megállapítja: „Különféle felekezeti községekben, ha egyes felekezetek képesek is a jelen törvény kívánalmainak megfelelő népiskolákat tartani fenn, de azon meggyőződésre jutnak, hogy közérővel virágzóbb állapotban tarthatnak fenn közös iskolát, amely az egész község, sőt az állam segítségét is igénybe veheti, a külön felekezeti iskolák közös iskolává alakíthatók”.²⁰

¹⁶ HÁL. Eger város képviselőtestületi jkv. 1869. augusztus 29.

¹⁷ HÁL. Eger város képviselőtestület jkv. 1869. szept. 2., szeptember 4.

¹⁸ Eger, 1869. augusztus 26. és HÁL. Eger város képviselőtestületi jkv. 1869. augusztus 22.

¹⁹ Az egri népiskolák körüli harcokról az alábbi források tájékoztatnak:

a) HÁL. *Eger város képviselőtestületének jegyzőkönyve*: 1869. szeptember 5., október 17., 27., 01., november 7., december 5., 1871. február 19., 21.; az *Eger című hetilap*: 1869. szeptember 9., 30. október 21., 1871. február 9., augusztus 31., szeptember 27.

b) *Egri Egyházmegyei Közlöny*: 1869. október 15. 173—174. l., 1869. november 15. 172—173. l., 1870. október 1. 164—167. l., 1871. január 1., 30. l., szeptember 16. 141—142. l.

²⁰ Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára, 612.

Az egri képviselőtestület és a katolikus egyház között azonban az ülés előtt nem történt megegyezés. A képviselőtestület saját elhatározása alapján döntött. Az esetről azonban többről van szó, mint a törvény megsértéséről. Az 1869-es egri iskolák körüli harc lényegében egyik megnyilvánulása annak a küzdelemnek, melyet Eger városa már a 17. század vége óta vívott a kettős földesuraság alól való felszabadulásért, a szabad királyi városi rang elnyeréséért, az egyház szellemi nyomása alól való felszabadulásért. Ha a dolgot ilyen összefüggésben vizsgáljuk, akkor nem ítélnénk el az egri polgárság 1869-i tettét. Az egri iskolák körül lezajlott harc lényegében az egyház és a haladó polgárság közötti osztályharc egyik megnyilvánulási formája volt.

Nincs igaza tehát a klerikális egri helytörténetírásnak, amikor az 1868-as népiskolai törvény elemzésekor egyszerűen csak „kulturárharcról” beszél és arról ír, hogy „a vallásellenes vakondokmunka hatása a katolikus Egerben már a hatvanas évek folyamán jelentkezik”. A klerikális helytörténetírás az 1868-as népiskolai törvényben támadást látott a vallás, az egyház ellen, holott itt a valóságban a polgári átalakulásért vívott harcról volt szó az iskoláztatás, mint a kulturális élet legfontosabb bázisa területén.²¹

A gyöngyösi események is alátámasztják azt a tényt, hogy a haladó polgárságban és értelmiségben élt az iskolák korszerűsítése iránti igény. *Gyöngyösön 1869. szeptember 1-én a képviselőtestület közönsnek nyilvánította a népiskolákat.* Az egyház azonban itt is erősebbnek bizonyult és 1869. szeptember 27-én a városi képviselőtestület egyházi nyomásra olyan határozatot hozott, amely szerint a szeptember 1-én közönsnek nyilvánított népiskolákat ismét „felekezeti jellegűnek” ismerték el.²²

A római katolikus egyház a közös iskolák létrehozása elleni harc egyik eszközét látta a *római katolikus tanítóegyesület* létrehozásában is. Az egyház szószólója, **PARIZSA JÁNOS** egri főlempi iskolai tanító 1871-ben az *Egri Egyházmegyei Közlönyben* fejtette ki tervét a katolikus tanítóegyesület felállításáról. Indokolásában ezeket írta: „A közös iskola csak ellenségeskedést és vallástalanságot szül. . .” Ebből következően az oktatás igazi területe csak a hitfelekezeti iskola lehet.²³ A tanítóegyesületet „Egri Főegyházmegyei Római Katolikus Tanítóegyesület” néven 1873-ban létre is hozták.

Az egyházi reakció harca elméleti, ideológiai téren is jelentkezett. Az *Egri Egyházmegyei Közlöny*, az érsekség irodalmi egyesületének havi közlönye 1871 nyarán három részletben közölte **ULLERICH GYULA** pesti igazgató-tanító díjnyertes pályaművét, amely a következő címet viseli: „*Mily hátrány háramlik a községi iskolákból általában az államra, társadalomra és a keresztény művelődésre?*” A tanulmányból az csendült ki, hogy az egyház a községi iskolák felállításától a vallást félti. Érdemes **ULLERICH** érveiből idézni: „E nevezett iskola pártolói, hogy ne mondjam imádói, az általam jelzett elv (anyagiság elve) hirdetése mellett vezetik nagykorúságig a gondjukra bízott gyermekereget, még pedig úgy, hogy majdnem teljesen kiküszöbölve a tanulókból a vallást, megtömik a gyakorlati életben használható ismeretekkel, kiképzését csak anyagilag eszközlik, úgy az alaki képzést csaknem egészen mellőzik, miből következnek, hogy a gyerek emberi és polgári engedékenysége nem neveltetik. Ha a nevelésben csupán az anyagi jólét elérését tűzzük ki végcélzatul, hogy ezen eljárásunknak a következő

²¹ *Leskó József*: Kulturárharc az egri iskolákért. *Egri Katolikus Tudósító*, 1890. 163—167.

²² *Egri Egyházmegyei Közlöny*, 1869. október 15. 174.

²³ *Egri Egyházmegyei Közlöny*, 1871. november 6. 175—177.

elv felel meg: Az ember csak holtig él. Az ember csak a föld számára van teremtvé...” De „az ember nem a föld számára van teremtvé...” — ULLERICH lényegében a valláserkölcsei nevelés elveit fejtí ki. Olyan elvek ezek, amelyek a vallást tekintik minden erkölcs kiindulópontjának, s eszerint ha nincs vallás, erkölcs sincs. A fenti 1871-ben leírt okfejtést nem temette el a történelem. 1948 nyarán, amikor az iskolák államosításáért való harc folyt, a fenti elvek ismét az egyház fő ütőkártyáját képezték.²⁴

Az egyház közös iskola elleni harcának bizonyítéka is, hogy egyes helyeken még hitoktatót sem biztosított a közös iskolákhoz. Az egeri községi iskolaszék 1871. január 15-én tudatta a városi képviselőtestülettel, hogy SZAICZ ANTAL egeri plébános nem hajlandó a körzetébe tartozó iskolához „hitelemzőt” küldeni. A városi képviselőtestület határozatában leszögezte, hogy „Eger városában pedig a római katolikus lelkész lelkészi teendői, úgy hitelemzői ellátásáért is évi fizetést kap”. A képviselőtestület megjegyzi azt is, hogy ha a pap hitoktatót nem küld, úgy azt a város a pap terhére fogja felfogadni.²⁵

Gyöngyösön az 1871-ben újonnan szervezett községi iskolába járó katolikus gyermekek részére a katolikus plébános hitoktatót többszöri felszólítás ellenére sem küldött.²⁶ 1871 júniusában azt ajánlotta, hogy a közös iskolába járó katolikus gyerekek hitoktatásra járjanak át a katolikus iskolába. A megyei bizottság a pap ajánlatát visszautasította s kérte a fõszolgabíróat a kérdés sürgõs megoldására.²⁷

A vámosgyõrki katolikus pap a vármegyét és a minisztériumot megkerülve egyenesen a királyhoz fordult segélyért az ottani felekezeti iskola felépítésére. A megyei bizottmány rosszállóan meg is jegyezte ezzel kapcsolatban „... mint történik az, hogy oly község, mint Vámos-Gyõrk iskolája felépíttetése végett segély kérésre érzi magát kénytelennek, — s midõn ezt más úton, ha kérelme indokolva van, a törvény értelmében megkaphatná, mi az oka, hogy mégis a felekezeti iskolához ragaszkodik, melyre ha nyerhet is, csak kegyelembõl nyerhet segélyt?”²⁸

A népiskolai törvény körüli harc közepette került sor 1869 decemberében a népiskolai törvény 125. §-a által megkövetelt megyei iskolatanács létrehozására.²⁹

A következõkben azt vizsgáljuk, hogy az 1868-as XXXVIII. tc. megvalósítása érdekében milyen fontosabb intézkedések történtek a törvény életbelépését közvetlenül követõ idõszakban. A fõ cél az általános tankötelezettség biztosítása volt. A törvény 1. §-a megállapítja: „Minden szülõ vagy gyám, ideértve azokat is, kiknek házában mestertanítványok, vagy házi szolgák tartatnak, kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat (ha nevelésükrõl a háznál vagy magán tanintézetben nem gondoskodnak) nyilvános iskolába járattatni, életidejük hatodik évének betöltésétõl egész 12., illetõleg 15. év betöltéséig”.³⁰

A megyei bizottmány 1870 május elején a tankötelezettség biztosításával kapcsolatban a következõ határozatot hozta: „... a szülõk a tanköteles gyermekeknek a törvény értelmében iskolába járattatására szoríttassanak, nemesak a törvény iránti köteles engedelmesség, hanem a legmagasabb nemzeti érdekek

²⁴ Egeri Egyházmegyei Közlöny, 1871. július 16. 105—107.

²⁵ HÁL. Eger város képviselőtestületi jkv. 1871. február 19.

²⁶ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzõkönyv, 1871. március 23.

²⁷ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzõkönyv, 1871. július 6.

²⁸ Eger, 1871. január 6.

³⁰ Magyarországí Törvények és Rendeletek Tára, 605.

iránti tekintetek is követelik. A nemzet egész jövőjének titkát rejti magában a feladat mikénti megoldása”.³¹ Néhány hónappal később az iskolatanács jelentése alapján a vármegye ismét felhívta a szolgabírákat, hogy területükön jobban ügyeljenek fel az iskoláztatásra. „Utasítsák a községi előljárókat, hogy a szülők gyermekeiket iskolába küldjék, azok ellen, kik hanyagul járnak, a bírságot szigorúan alkalmazzák.”³²

Sajnos, a tanulók iskolába járatását nem tudják biztosítani. A megyei iskolatanács egyik 1872-es jelentésében is azon kesereg, hogy „a gyermekek iskoláztatása az egész megye területén a leghanyagabbul folyik, s a szülők a legnagyobb részben elvonják gyermekeiket az iskolából...”³³ A gyermekek iskolába járatása azonban nemcsak a szülőkön múlott. A szülők rossz szociális helyzete nem tette lehetővé a tanulók rendszeres iskolába járatását. Erről azonban a megyei iskolatanács jelentése nem szól.

A törvény végrehajtásának fontos része volt az új iskolák építéséről való gondoskodás. Az 1868-at követő években elsőként Kömlőn, Egerben és Gyöngyösön építettek új iskolát. Különösen fontos volt a gyöngyösi iskola felépítése. Itt ugyanis közös iskolát szerveztek, de ennek épülete „a nevelésügyi törvény kívánalmainak nem felel meg...”³⁴

A törvény rendelkezett a tanulók könyvekkel való ellátásáról is, valamint a iskoláknak taneszközökkel való felszereléséről. A törvény 30. §-a kimondta, hogy „a község tartozik az iskolát földgömbbel, térképpel, táblákkal, természetrajzi ábrákkal, s minden szükséges és elegendő számú taneszközökkel felszerelni”.³⁵ A szülők jó részének szegénysége miatt, különösen falun nehezen ment a tanulók könyvekkel való ellátása. Az 1870-es évek elején legtöbb iskolában a tanulók könyvállománya katekizmusból, bibliából és olvasókönyvből állt. 1868. előtt sok népiskola felszerelése csak padokból, katedrából és egy fekete táblából állt. A népiskolai törvény életbe lépése utáni miniszteri utasításra megyénkben is felmérték az iskolák tanszerükségletét, s igyekeztek azokat kielégíteni. 1871. áprilisában például 100 megyei népiskola kapott ingyenes taneszközöket. (100 darab földgömböt, 99 darab Magyarország falitérképét, 3000 darab Magyarország kézitérképét, 116 darab Európa falitérképét, 47 példány fali olvasótáblát, 126 példány természetrajzi ábrát, 131 példány természettani fali ábrát, 121 darab számológépet.) Ezenkívül még két iskola kapott különféle természetrajzi kísérleti eszközöket.³⁶

A népiskolai oktatás korszerűsítése megkövetelte a tanítóképzés fejlesztését is. Heves megye népiskoláit az Egeri Érseki Tanítóképző látta el tanítókkal. A törvény értelmében az egeri képzőt is átszervezték. Az 1870/71-es tanévben már az eddigi két évfolyam helyett három évfolyammal indult a tanítás.³⁷ Korszerűsítették a képző felszerelését, bővítették szertárait. 1871. júliusában kapott az intézet két új zongorát, 20 hegedűt, 10 néma zongorát, földgömböket, térképeket, számológépeket, növénytanai ábrákat és ásványgyűjteményt.³⁸

³¹ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzőkönyv, 1870. május 2.

³² HÁL. Megyei közgyűlési jegyzőkönyv, 1870. december 19.

³³ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzőkönyv, 1872. szeptember 13.

³⁴ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzőkönyv, 1870. június 22.

³⁵ Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára, 613.

³⁶ Eger, 1871. április 9.

³⁷ Benkóczy Emil: Pyrker első magyar tanítóképzője. Eger, 1928. 75—82.

³⁸ Eger, 1871. augusztus 3.

A népiskolai törvény életbe lépése azt is magával hozta, hogy a tanügyi hatóságok és a közoktatási szervek kezdtek gondot fordítani a *tanítótság szociális helyzetére, anyagi körülményeire* is.

A vármegyei közgyűlés például 1869. január 2-i ülésén foglalkozott a szolnoki tanítók panaszával. Az ottani tanítók ugyanis már több hónap óta nem kaptak fizetést. A vármegye szigorú utasítást adott **BENKŐ ALBERT** járási szolgabíró-nak, hogy a szolnoki tanítók hátralékban levő fizetéseit minél előbb hajtsa be.³⁹

A Vallás- és Közoktatási Minisztérium időnként pénzjutalmakat osztott ki a jól tanító nevelőknek. Ebből a megyei nevelőknek is jutott. 1869 márciusában **Soós PÁL** poroszlói tanító 80 forint, **Póta PÁL** maczonkai tanító pedig 60 forint jutalmat kapott.⁴⁰

A népiskolai törvény, amint azt a közölt adatok is bizonyítják, Heves és Külső-Szolnok megyében is hozzájárult a népiskolai oktatás korszerűsítéséhez, fejlődéséhez.

³⁹ HÁL. Megyei közgyűlési jegyzőkönyv, 1869. január 2.

⁴⁰ Eger, 1869. március 18.